व्याकरणोक्तानुशासनमुल्लङ्घ्य ऋषिणा प्रयुक्ते असाधुन्यपि साधुत्वेनाभिमते ५ शब्दभेदे। आर्षः प्रयोगः। ऋषीणां समूहः प्रवरगणभेदः अण्। गोत्रप्रवर्त्तकमुनीनां ७व्यावर्त्तकप्रवरर्षिसमूहे न० "अरोगिणीं भ्रातृमतीमसामानार्षगोत्रजाम्" या०। मिता० तु ऋषेरिदमार्षं नाम प्रवर इति व्याख्यातम् ऋषिर्वेदस्तत्र विहितः अण्। ७विवाहभेदे "यज्ञस्थायर्त्विजे दैव आर्ष आदाय गोयुगम्। चतुर्द्दश प्रथमजः पुनात्युत्तरजश्च षट्" या० "अष्टाविमान् समासेन स्त्रीविवाहान् निबोधत। ब्राह्मोदैवस्तथैवार्षः प्राजापत्यस्तथाऽऽसुरः। गान्धर्व्वो राक्षसश्चैव पैशाचश्चाष्टमः स्मृतः" इत्युपक्रम्य "एकं गोमिथुनं द्वे वा वरादादाय धर्मतः। कन्याप्रदानं विधिवदार्षो धर्मः स उच्यते" मनुस्मृतौ धर्म्म इत्युपादानात् कन्यानृशंस्यार्थं गोयुगग्रहणेऽपि न दोषः। अतएव मनुना तादृशस्य गोमिथुनग्रहणस्य स्वभोगसाधनत्वाभावेन शुल्कत्वमेव निराकृतम् "आर्षे गोमिथुनं शुल्कं केचिदाहुर्मृषैव तदिति" "आर्षोढाजः सुतस्त्रीन् त्रीन्" मनुः।

गोत्रभेदे प्रवरभेदाश्च विश्वादर्शे दर्शिता यथा। "अत्र गोत्रप्रवराणां स्वरूपं महाप्रवरपाठादवगन्तव्यम्। तत्र महान्तः प्रवरा एकद्वित्रिपञ्चार्षेया ऊनपञ्चाशदेव ते च सप्तानां गोत्राणां गणश उच्यन्ते। तावतैवापेक्षितसिद्धेः। यथा वत्सानां भार्गवच्यवनाप्लुवानौर्वजामदग्न्येति १ विदानां भार्गवच्यवनाप्लुवानौर्वविदेति ३। आर्ष्टिषेणानां भार्गवच्यवनाप्लुवानौर्वार्ष्टिषेणेति२। जामदग्न्यानां भार्गवच्यवनाप्लुवानौर्वजामदग्न्येति ४। एते समानप्रवराः। अर्धाधिकर्षितुल्यत्वात्। यास्कानां भार्गववीतहव्यसावेदसेति ५। मित्रध्रुवाणां भार्गववाध्र्यश्वदैवोदासेति६। वैण्यानां भार्गववैण्यपार्थेति७। एते भार्गवानुवृत्तावपि न मिथः समानप्रवराः भृगुं मुक्त्वेति वचनात्। शुनकानां शौनकेति वा गार्त्समदेति वा। अत्र गोत्रप्रवरभेदोपयोगित्वेन पक्षे प्रवरैक्यादविवाहः। एते सप्त भृगवः। अथाङ्गिरसा गौतमा भारद्वाजाः शुद्धाश्वेति त्रिविधाः। तेषु गौतमास्तावत्। आयास्यानामाङ्गिरसायास्य गौतमेति १। शारद्वतानामाङ्गिरसशारतद्वतगौतमेति२। कौमण्डकानामाङ्गिरसौदक्यकाक्षीवत गौतमकौमण्डेति३। दीर्घतमानामाङ्गिरसौदक्यकाक्षीवतगौतमदैर्घ्यतमेति४। कारेणुपालानामाङ्गिरस गौतमकारेणुपालेति ५। वामदेवानामाङ्गिरसगौतमवामदेवेति६। औशसानानामाङ्गिरसौशसनगौतमेति७। एते सप्त गौतमाङ्गिरसाः समानप्रवराः अर्द्धाधिकर्षितुल्यत्वात्। भारद्वाजानामाङ्गिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजेति १। रौक्षायणानामाङ्गिरसबार्हस्पत्यभारद्वाज चान्दनमातृवचसेति। गर्गाणामाङ्गिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजगार्ग्यशैन्येति। आङ्गिरसगार्ग्यशैन्येति वा ३। त्रय एते भरद्वाजाङ्गिरसाः समानप्रवराः अर्धाधिकर्षितुल्यत्वात्। गार्ग्याणां त्र्यार्षेयपक्षेऽर्द्धाधिकर्षितुल्यत्वाभावेऽपि पक्षे समानप्रवरत्वाद्भारद्वाजैरविवाहः। विष्णुवृद्धानामाङ्गिरसपौरुकुत्सजामदग्न्येति १। काण्वानामाङ्गिरसाजमीढकाण्वेति २। हरितानामाङ्गिरसाम्बरीषयौवनाश्वेति ३। सांकृतीनामाङ्गिरससांकृत्यगौरवीतेति४। रथीतराणामाङ्गिरसवैरूप्यरथीतरेति५। मुद्गलानामाङ्गिरसभार्म्याश्वमौद्गलेति६। कपीनामाङ्गिरसामक्षय्यवार्क्षय्येति७। एते सप्त शुद्धाङ्गिरसाः भिन्नप्रवराः आङ्गिरसानुवृत्तावपि आङ्गिरसम्मुक्त्वेति वचनात्। अत्रीणामात्रेयार्चनानसश्यावाश्वेति १। गविष्ठिराणामात्रेयार्चनानसगविष्ठिरेति२। बभ्रूदकानाम् आत्रेयार्चनानसबभ्रूदकेति३। मुद्गलानामात्रेयार्चनानसपौर्वतिथेति" ४। एते चत्वारः समानप्रवराःतुल्यर्षित्वात्। काश्यपानां काश्यपावत्सारनैध्रुवेति १। रेभाणां काश्यपावत्साररैभेति २। शाण्डिल्यानां काश्यपावत्सारशाण्डिल्येति३। काश्यपावत्सारवैदेति वा काश्यावत्सारासितेति वा शाण्डिल्यासितदेवलेति वा इति चतुर्धा प्रवराः। लौगाक्षीणां काश्यपावत्सारवासिष्ठेति५। एते समानप्रवराः। काश्यपानुवृत्तेः चतुर्थप्रवरे काश्यपानुवृत्त्यभावेऽपि त्रिभिः प्रवरैः समानप्रवरत्वात् काश्यपैरविवाहः। लौगाक्षीणां वासिष्ठपदानुवृत्त्या द्व्यामुष्यायणत्वाद्वसिष्ठैरविवाहः। वसिष्ठानां वासिष्ठेति १। कुण्डिनानां वासिष्ठमैत्रावरुण कौण्डिन्येति २। उपमन्यूनां वासिष्ठेन्द्रप्रमदभारद्वस्विति३। पराशराणां वसिष्ठशक्तिपराशरेति ४। एते वासिष्ठाश्चत्वारः समानप्रवराः वसिष्ठानुवृत्तेः। कुशिकानां वैश्वामित्रदैवरातौदलेति १। रौहितानां वैश्वामित्राष्टकरोहितेति २। रौत्थकानां विश्वामित्ररौत्थकरैवतेति ३। विश्वामित्राणां वैश्वामित्रारसदेवतरसेति ४। मौञ्जायनानां विश्वामित्रमधुच्छन्दमौञ्जेति५। धनञ्जयानां वैश्वामित्रमाधुच्छन्दसधनञ्जयेति ६। कतकानां वैश्वामित्रकात्याक्षीलेति ७। इन्द्रकौशिकानां विश्वामित्रेन्द्रकौशिकेति ८। अघमर्षणानां वैश्वामित्राघमर्षणकौशिकेति९। पौराणां